

142 terien det etiske dilemmaet mest av alt bunner i – de materielle sidene ved dyrenes levestandard og ved avlivingsmetodene. Selve produksjonen av pels er en svært materiell prosess som ikke har fått stor plass i utstillingen. Vi får i all hovedsak innblikk i sluttproduktets materialitet, men ikke i de materielle sidene ved selve prosessen. Hvordan dyrene lever og hvordan de avlives er ellers viktige elementer i argumentasjonen for eller i mot pels. Det er tross alt et spørsmål om liv og død.

NOTER

1. <http://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/>
MDUP11001814/09-12-2014 (sett 5. januar 2015)

LITTERATUR

- Alberti, Samuel J. M. M. 2011. *The Afterlives of Animals. A Museum Menagerie*. Charlottesville, VA: University of Virginia Press.
- Ekarv, Margareta, Elisabeth Olofsson & Bjørn Ed 1991. *Smaka på orden. Om texter i utstillinger*. Stockholm: Carlsson.
- Hooper-Greenhill, Eileen 2000. *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. London: Routledge.
- Jensen, Inger 2008. "Brennpunkt museum." I Trond Bjørli, Inger Jensen & Kari Telste (red.). *Tradisjon og fornyelse. Festskrift til Liv Hilde Boe*. Oslo: Norsk Folkemuseum. (By og bygd.)
- Lund, Elise Matilde 2014. "Lånte fjær. Om naturhistoriske museumsgjenstander." I Janne Werner Olsrud & Christine Snekenes (red.). *Museologer på museum*. Oslo: Novus forlag.
- Simon, Nina 2010. *The Participatory Museum*. Santa Cruz, CA.: Museum 2.0.
- Star, Susan Leigh & James R. Griesemer 1989. "Institutional ecology, 'translations' and boundary objects. Amateurs and professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39." *Social Studies of Science* 19:3, 387–420.

Thorsen, Liv Emma 2014. *Elephants are not Picked from Trees. Animal Biographies in Gothenburg Natural History Museum*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Tøndborg, Britta 2013. "The dangerous museum. Participatory practices and controversy in museums today." *Nordisk Museologi* 2, 3–16.

Hege B. Huseby, utstillingskritiker og kulturformidler
www.hegebhuseby.no
hegebhuseby@gmail.com

Elise M. Lund, master i museologi
Daglig leder i Stiftelsen Kore
elise.lund@kore.no

Norvegiska Romá – Norske sigøynere. Oslo Museum (Interkulturelt Museum) 2014–16.

Jeg går inn i campingvogna. Frem til nå har den vært i bevegelse, men i forbindelse med utstillingen *Norvegiska Romá – Norske sigøynere* er den parkert i bakgården til Interkulturelt Museum (IKM), en avdeling av Oslo Museum. Siden jeg bærer på ei ganske stor veske, må jeg bevege meg litt sidelengs innover campingvogna, gjennom kjøkkenet mot sovealkoven. Det er et trangt rom. Vesken min dult bort i kjøkkenbenken når jeg snur meg rundt for å ta bilder av rommet med mobilen. Lukten av vaskemiddel og plastikk gjør at blikket mitt stopper ved en liten plakett på veggen som forteller om renhet som et viktig og sentralt prinsipp i romá-kulturen. Campingvogna i bakgården er en av mange ting i denne utstillingen. Foruten campingvogna består utstillingen av andre ting som prosjektorer, kjoler, tarot-kort, fortellin-

Fig. 1. Radioarkiv, Norvegiska Romá. Foto: Fredrik Birkelund/Oslo Museum, 2014.

gen om sigøyneren Frans Josefs opplevelser under andre verdenskrig, radioarkiv, utstillingsdesign, veggplakater med tekst, stikkontakter og et eksemplar av Norges lover fra 1927.

I de seneste årene har en rekke nye materialiseringsteorier stått sentralt i museologisk forskning, særlig her i Norden. Et fellestrekk ved de ulike retningene er at de bygger på prinsipper som springer ut av aktør-nettverksteori (ANT), formulert av blant annet John Law, John Hassard og Bruno Latour. I denne utstillingsanmeldelsen *gjøres* ANT. Utstillingen forstås her som en ting som jeg som kritiker opplever, og denne tingen har blitt dannet eller gjort av mange ulike aktører som alle er koblet sammen i et dynamisk nettverk. Disse aktøre-

ne kan være mennesker, eller ikke-mennesker. Men i tillegg til at disse aktørene virker inn – og gjør – utstillingen, vil også utstillingen *gjøre* noe tilbake. Anmeldelsen består av tre deler hvor den første delen trekker frem noen av aktørene som har gjort utstillingen, i den andre delen følger en empirisk beskrivelse av min opplevelse av utstillingen og den siste delen tar for seg hvordan utstillingen kan virke tilbake på de samme aktørene som har gjort utstillingen. De ulike aktørene jeg har valgt å følge og beskrive er: Tingene, romá, de museumsansatte, utstillingsdesign, publikum, politikk og dialog. Ved å skrive en utstillingsanmeldelse i dette teoretiske landskapet blir utstillingen gjort til en levende ting; den blir ikke bare redusert til et stumt produkt, som kommuniserer en beskjed fra kurator til publikum, men i kraft av sin materialitet gjør *Norvegiska Romá* noe i seg selv.

AKTØRENE GJØR

Norvegiska Romá: I 1998 ble romá (som tidligere ble kalt sigøynere) en nasjonal minoritet i Norge. Temaet for utstillingen er opplevelsen av å være rom i Norge. Gjennom et flerårig samarbeid mellom Oslo Museum og det norske rommiljøet har museet dokumentert og samlet inn bruddstykker av norske romás historie, kultur, tradisjon og liv. 300–400 romá har norsk statsborgerskap, 28 navngitte romá er oppført som bidragsyttere for utstillingen og har delt sine kunnskaper, erfaringer og historier med museet. I utstillingen fremheves det at norske romá fremdeles opplever fordommer, derfor er mange bidragsyttere ikke navngitt. En langvarig konflikt mellom de rivaliserende rom-familiene Jansen og Karoli har vært fremtredende i nasjonale medier de seneste årene. Medlemmer av begge familiene står oppført over listen over navngitte bidragsyttere.

Museumsansatte: Gjennom flere år har Oslo

144 Museum, i samarbeid med Kirkens bymisjon i Oslo og Kulturhistorisk Museum, gjennomført et dokumentasjonsprosjekt om både norske og utenlandske romá i Oslo. Finansieringen har kommet fra Norsk Kulturråd. Faglig ansvarlig, religionshistoriker Gazi Özcan, og utstillingens kurator, museolog Kristin M. Gaukstad, har arbeidet med prosjektet som har som mål å øke kunnskapen om romá i Norge ved å samle og dokumentere deres livshistorier. Dokumentasjonsprosjektet har dannet grunnlaget for utstillingen og har vært et samarbeid mellom romá og ansatte på museet, og er gjennomført hovedsakelig som kvalitative samtaler.

Utstillingsdesign: Utstillingen er delt inn i mange separate rom eller seksjoner og er tematisk organisert. Stipendiat ved Kunsthøyskolen i Oslo, Annelise Bothner-By, har vært utstillingsdesigner. I tillegg til et introduksjonsrom består utstillingen av 14 tematiske rom eller seksjoner som presenterer ulike tema. Størst plass er viet temaene *kvinner i romá-kulturen* og *å være rom i dag*. Det er lagt opp til et fritt veivalg og det er ingen åpenbar sammenheng mellom rommene. På Oslo Museums nettsider beskrives det at utstillingen "viser bruddstykker fra norske romás historie, kultur, tradisjon og liv i dagens Norge". Slik er utstillingsdesignet koherent med det overordnede tema – fragmenterte deler av romás historie, kultur, tradisjon og liv. Utstillingen er sådan forankret i en postmoderne organisering, et anti-narrativ som presenterer tematiske bruddstykker hvor publikums subjektive opplevelse legger grunnlaget for en åpen fortolkningsprosess.

Publikum: Utstillingsdesignet åpner for individuelle tilnærminger til utstillingen. Både veivalg og navigasjon innad i de tematiske seksjonene har relativt fraværende kuratoriske føringer. Etter introduksjonsrommet kan publikum velge en av to retninger, og derfra igjen ligger alle veivalg åpne. Opplevelsen av utstil-

lingen vil naturlig nok være avhengig av den enkelte publikummers tidsramme og i hvilken rekkefølge publikum velger å bevege seg gjennom seksjonene. I flere deler av utstillingen kan publikum selv velge hvilken informasjon som skal presenteres. I for eksempel rommet med radioarkiv kan publikum velge blant en rekke treklosser hvor hver av klossene representerer et opptak. En sensor starter opptaket i det publikum plasserer treklossen i en boks (fig. 1). Slik blir publikum en av aktørene som er med på å gjøre *Norvegiska Romá*.

Politikken: Utstillingen er et resultat av både villet intern museumspolitik og pålagt nasjonal museumspolitik vedtatt av Stortinget. I stortingsmelding nr. 22 *Kjelder til kunnskap og oppleving* (1999–2000) og nr. 49 *Framtidas museum* (2008–09) leses formuleringer som: "Det er tenlig at musea i mange sammenhengar utøver ein problemorientert samfunnskritisk funksjon." Også i kulturmeldingen *Kulturpolitikk frem mot 2014* St.meld. nr. 48 (2002–03) skrives det at museene "må vektlegge andre verdier og forlate de stive museumstradisjonene og rette et kritisk blikk både på egen virksomhet og på samfunnet rundt". Prosjektet *BRUDD: Om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle* ble opprettet av Norsk kulturråd i 2003 for å virkeliggjøre disse visjonene. Prosjektets mål er å stimulere arkiv, bibliotek og museum til å hente frem og fortelle de vanskelige og marginaliserte historiene og tørre å stille spørsmål, ta standpunkt og invitere til debatt. Dokumentasjonsprosjektet *Sigøynere i Oslo* og utstillingen *Norvegiska Romá* inngår i BRUDD-prosjektet. I Oslo Museums interne strategiske plan for 2012–15 heter det at "Oslo Museum utøver sin samfunnsrolle ved å formidle kunnskap som endrer holdninger, fordommer og perspektiver". Museets verdigrunnlag oppsummeres gjennom ordene *kompetent, inkluderende og modig*. Slik er ut-

stillingen et direkte resultat av både stortingets politikk og Oslo Museums egne formål, vedtekter og visjoner.

Dialogen: Museal fremstilling av "de andre" har en belastet forhistorie. Oslo Museum trår både varsomt og ydmykt i fremstillingen av en marginalisert gruppe, men heldigvis ikke for varsomt. Utstillingen starter i et introduksjonsrom med spørsmålet "Hvordan er det å leve som norsk rom i dag?" Allerede i denne formuleringen blir det etablert at norske romá er segregert fra majoritetssamfunnet. De er noe annet, og for at majoritetssamfunnet skal få et innblikk i denne kulturen så *trengs* det en dialog. Denne dialogen beveger seg over flere plan og er et gjennomgående element i utstillingen. Det føres dialog mellom rom og museumsansatt, det museale rom og det offentlige rom, individ og samfunn, publikum og utstilling. Dialogen mellom museet og rommiljøet konkretiseres og gjenspeiles gjennom videoinstallasjoner. Videoene projekteres ovenfra og ned på et stort, rundt bord med hvit duk som fungerer som lerret. Ved bordkanten henger det flere hodetelefoner og slik inviteres publikum til å ta plass rundt bordet og ta del i dialogen. Det er to slike videobord i utstillingen, et hvor flere romkvinner fører en samtale med en kvinnelig representant fra museet og demonstrerer hvordan et bord skal pyntes til bryllupsfest og et annet hvor tre menn diskuterer ulike aspekter ved den norske rom-kulturen med en mannlig representant fra museet. Både videoene av samtalen mellom museet og rommenn, og samtalen og bordoppdekkingen med rom-kvinnene er filmet ovenfra, slik at bare hendene og gestikulering synes. Personene som deltar i samtalen står rundt et rundt bord med hvit duk, nettopp et slikt bord publikum står rundt (fig. 2). I starten av filmene presenteres den ansatte fra museet med fullt navn, mens romá er anonymisert og presenteres kun

ved alder. Samtalene som spilles av i filmene er ikke intervjuer – men nettopp samtaler – romá stiller også kritiske spørsmål om *gajo-kulturen* (ikke-rom) tilbake til de museumsansatte. Det er bemerkelsesverdig at museets stemme er så eksponert, fagpersonen personifiseres og ved å synliggjøre menneskene bak utstillingen retter museet et kritisk blikk på museet som institusjon og eksponerer det problematiske maktforholdet mellom utstiller og den utstilte.

UTSTILLINGEN OPPLEVES

Aktørene jeg her har trukket frem og som kan sies å ha vært med på å gjøre utstillingen er: Tingene i utstillingen, romá, museumsansatte, utstillingsdesign, politikk og dialog. Det er nettopp relasjonene i dette dynamiske og fleksible nettverket jeg opplever når jeg beveger meg gjennom utstillingen.

En seksjon av *Norvegiska Romá* består av en lang og smal korridor med flere lukkede dører hvor dørene har små kikkhull i øyehøyde. Alle dørene fører til små rom hvor ulike tema er behandlet. Temaet i et av rommene er språk og et lydopptak av en sang på *romanés* starter i det jeg trer inn i rommet. Jeg plukker med meg et A4-ark hvor jeg kan lære meg noen glosener og går videre i rekken av rom. På veggene i et annet av de små rommene er det hengt opp to typer veggplakater med korte påstander og spørsmål. På den ene typen veggplakat er det skrevet spørsmål som "Hvorfor er romá så skeptiske til tiltak og prosjekter fra staten?" eller "er det bare mannen som bestemmer i romás kultur?" Korte svar fra én eller to anonyme romá gir svar på spørsmålene. Den andre typen veggplakater har ett av følgende antiteser skrevet på forsiden: "galt", "rett", "uenig", "enig", "ja" og "nei". På disse veggplakatene kan jeg ta tak i en knott og brette ut og lese et utsagn som står skrevet på baksiden av plakaten.

146 Jeg undrer meg når enkeltordet "galt" er skrevet på veggplakatens forside og Europarådets paragraf om beskyttelse av nasjonale minoriteter er skrevet på baksiden. Dette gjør at jeg stopper opp, bretter påstanden inn igjen. Stod det virkelig "galt" på forsiden? Jeg må lese en gang til. Dette grepet er både utfordrende og kontroversielt. Hvem er det som mener dette er "galt"? Er det museet, er det romá, er det meg, er det samfunnet? Museet viser med dette at de tar sitt publikum på alvor. Alt trenger ikke beskrives eller forklares. Jeg konkluderer med at det ikke betyr noe hvem som er "enig" eller "uenig" i det som står skrevet på veggplakate. Virkemiddelet har fått meg til å være i dette rommet i 20 minutter og reflektere rundt mine egne holdninger til romá-kulturen.

Offisielle dokumenter fra 1970-tallet som forteller om bakgrunnen for opprettelsen av *Sigøynerkontoret* (i drift fra 70-tallet til tidlig på 90-tallet) henger på veggen i den delen av utstillingen som handler om forholdet mellom norske romá og den norske stat. Sigøynerkontoret var tenkt som et omfattende integreringsprosjekt hvor sigøynere både fikk bolig og store utbetalinger av en slags trygd. Foran de opphengte offisielle dokumentene har det blitt montert en glassplate, med påtrykte sitater om opplevelsen av å gå på Sigøynerkontoret. Lovverket i bakgrunnen blir utfordrende å lese siden teksten delvis er skjult av den overlappende teksten som beskriver opplevelsen av dette lovverket. Den offisielle språkformen som lovverket er skrevet i, satt opp mot det mer muntlige språket i sitatet, tydeliggjør en gjensidig mangel på forståelse mellom stat og romá. Det er som om det ikke har vært snakket samme språk. "Man gikk inn på kontoret [...] og kom ut med en sjekk på 10.000 kr. Pappa var imot kontoret hele tiden. [...] Hvorfor skulle de finne seg en jobb når de kunne skaffe seg penger så lett." Ved å få et innblikk i dette fra-

værende samsvaret, og i hvordan romá er blitt behandlet fra offisielt hold opp gjennom historien gjør at jeg forstår bedre at norske romá er "noe annet". Grufulle hendelser som forfølgelse og masseutrydding under andre verdenskrig, forvisning fra landet og en oppfatning (som både kom fra det offisielle Norge og av mange i befolkningen) som annenrangs mennesker bekrefter at norske romá er segregert fra majoritetssamfunnet. Nettopp derfor ikke bare rettferdiggjøres spørsmålet "Hvordan er det å leve som norsk rom i dag?" – spørsmålet er en nødvendighet.

Et litt utilgjengelig lydopptak er, etter min vurdering, utstillingens høydepunkt. Et par hodetelefoner henger alene på en vegg, og som en vant museumsgjenger kikker jeg etter veggteksten som kan forklare meg hva jeg skal høre på. Ingen tekst. Når jeg tar på hodetelefonene entrer jeg en samtale mellom to menn jeg ikke vet hvem er. De snakker tilsynelatende om helt dagligdagse ting, som at deres barn er blitt så store. Mens samtalen skrider frem viser det seg at de to mennene diskuterer denne utstillingen jeg nå opplever. Det snakkes om at Norges statsminister Erna Solberg skal åpne utstillingen, den ene mannen forklarer at forholdet mellom staten og romá fremdeles er vanskelig. Selv om mannen har vært involvert i arbeidet med utstillingen og synes museet har gjort en god jobb med dokumentasjonsprosjektet, vil han ikke (på grunn av statsministeren, som jo representerer staten) være involvert i åpningen av utstillingen. Gjennom dette lydopptaket åpner museet opp for en viktig refleksjon om hvordan utstillingen ikke er et statisk og stumt produkt, men besitter mulighet til å gripe inn og virke på verden utenfor det museale rom. Slik kan utstillingen sies å gjøre noe som kuratorene ikke nødvendigvis har intendert. Meningen skapes i relasjonene og meklingen mellom alle aktørene som har gjort utstillingen. Men tinge-

Fig. 2. Videoinstallasjon, Norvegiska Romá. Foto: Fredrik Birkelund/Oslo Museum, 2014.

ne, romá, museumsansatte, utstillingsdesign, politikken og dialogen gjør ikke bare utstillingen, utstillingen besitter også *agency*, som gjør noe tilbake.

UTSTILLINGEN GJØR

Hva gjør utstillingen med campingvogna? Ved å bli musealisert endrer campingvogna betydning. Campingvogna i bakgården på Interkulturelt Museum var en ting i bruk: Om somrene beveget den seg rundt omkring i Europa og var bebodd av en norsk romá-familie. Selv om campingvogna i bakgården ikke lenger er i fysisk bevegelse, setter alle aktørene som gjør utstillingen campingvogna i en annen bevegelse – en bevegelse gjennom det komplekse nettverket som utgjør relasjonene mellom ting og rom. Campingvogna utøver sin funksjon som aktør i utstillingen ved at jeg, som publikum,

forhandler frem en mening om hvordan det oppleves å leve som norsk rom i dag. Slik gjør utstillingen campingvogna levende.

Romá: En av seksjonene i utstillingen handler om et kunstprosjekt initiert av arkitektgruppen FFB (Fellesskapsprosjektet å Fortette Byen). I 2012, på den internasjonale Romdagen 8. april, åpnet et tre ukers kulturarrangement og kunstprosjekt på Tullinløkka i Oslo, kalt *Den norske Rom-ambassade*. Prosjektet var et samarbeid mellom FFB, Kulturhistorisk Museum og det norske romá-miljøet og satte søkelys på romás mangel på et kulturhus eller samlingssted i Norge. Video fra prosjektet, det tidligere nevnte lydopptaket og teltduken som fungerte som "ambassadens" tak er stilt ut på *Norvegiska Romá*. I lydopptaket beskriver en anonym rom både FFBs kunstprosjekt og utstillingen på Oslo Museum som to viktige prosjekt for alle norske romá. Mannen forteller at

148 det oppleves som at den norske rom-kulturen endelig blir tatt på alvor.

Museumsansatte: I kronikken ”Hvem skal fortelle romfolks historie?” (*Aftenposten* 22. august 2012) skrev kurator for utstillingen Kristin M. Gaukstad om arbeidet med å samle inn livshistoriene til romfolk i Oslo. Kronikken var et innlegg i den generelle samfunnsdebatten om de tilreisende romá (hovedsakelig fra Romania) og tiggingen som har etablert seg i Oslos bybilde de senere årene. Etter å ha møtt disse menneskene og dokumentert deres historier beskriver Gaukstad et stort misforhold mellom den generelle, stigmatiserende norske oppfatningen av at romfolk drifter en slags tigger-mafia og romfolkets egen virkelighet. Ingen av dem som museet har intervjuet i dokumentasjonsprosjektet kjenner seg igjen i disse oppfatningene. De har fortalt om et hjemland i økonomisk krise og at tigging er deres siste utvei for overlevelse. Dokumentasjonsprosessen og forarbeidet til utstillingen har også grepet inn i de museumsansattes liv, i så stor grad at Gaukstad ble en deltaker i samfunnsdebatten i et forsvar for disse menneskene hun har intervjuet. Flere steder i utstillingen både siteres det fra og refereres til boka *En for hverandre: Sigøynerne Milos Karoli og Frans Josef forteller* av Peder Skogaas og Kåre Lilleholt (1978). I bokas korte forord har de to forfatterne skrevet: ”Kanskje har disse samtalene vært av større verdi for oss enn det var for de to familiene [intervjuobjektene]. Vi har lært å kjenne nye mennesker med andre verdier og holdninger enn vi er vant med, og som har gitt oss mye. Ikke minst det at vi ser litt annerledes på oss selv enn vi gjorde før” (s. 9).

Publikum: Etter å ha tilbrakt nesten tre timer i museet har utstillingen virket på meg. Den gav meg ikke bare et innblikk i hvordan det er å leve som norsk rom i dag, men den konfronterte meg med mine egne holdninger

og manglende kunnskap om en av de offisielle norske minoritetsgruppene. Utstillingen åpnet øynene mine, ikke bare for den norske romá-kulturen, men for et verdensomspennende folk med mangfoldig og rik kultur, som fremdeles blir undertrykt, forskjellsbehandlet og stigmatisert.

Politikk: Norges statsminister Erna Solberg åpnet *Norvegiska Romá* 14. september 2014. Utstillingen har generert en debatt om en offisiell beklagelse fra myndighetene for hvordan norske romá har blitt behandlet.¹ En slik beklagelse fikk romanifolket/taterne – en annen offisiell norsk minoritetsgruppe – i 1998. Flere romá uttalte seg i forkant av åpningen at tiden var inne for en offisiell beklagelse og at statsministerens åpning av utstillingen var en egnet arena for en slik beklagelse. Statsministeren gav ingen beklagelse og ble kritisert for dette av aviser som *Vårt Land* og *Adressa*.

Utstillingen konseptualiserer dialog i bevegelse mellom museum og rom, mellom fortid og nåtid, mellom de store fortellingene og de små, mellom individ og samfunn, mellom det museale rom og det offentlige rom, mellom utstilling og verden. Utstillingen beveger seg, gjennom ting og rom. Jeg går ut av campingvogna.

NOTER

1. ”Solberg åpnet sigøyner-utstilling uten å si unnskyld”. *Klassekampen/NTB*, 14. september 2014 <http://www.klassekampen.no/article/20140914/NTBI/111976112> (oppført 4. mars 2015).

Ingrid Halland Rashidi, ph.d. stipendiat
 Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og
 klassiske språk
 Universitetet i Oslo
 i.h.rashidi@ifikk.uio.no